

creation and the social context of their activities in the Visegrad group countries during the transformation of political systems. Also the main task is the investigation of social movements' influence on the political process in Poland, Hungary, the Czech Republic and Slovakia. As a result of the investigation, the political and socio-economic preconditions of the creation of anticommunist movements in the Visegrad group countries were singled out. Political preconditions include disintegration of Soviet Union and power monopoly of the Communist Party, which caused the creation of anticommunist movements in Poland, Hungary, the Czech Republic and Slovakia. The complicated economic situation in the Visegrad group countries during the transformation of political system became the most important socio-economic precondition of the creation of social movements. Inflation, unemployment, difficult financial situation of workers caused the creation of social movements, which aimed to overcome the deep economic crisis. Economic preconditions played a crucial role in the formation of trade union «Solidarity» that united dissatisfied workers and defended their rights. The role of social movements in the political life of Poland, Hungary, the Czech Republic and Slovakia during the transitional period are also analyzed in the article. As a result, we can indicate that activities of social movements aimed to changing the political discourse in countries by introduction Western values in social consciousness. However, the preservation of own identity was also important. Social movements played the key role in the democratization of the Visegrad Group countries. In Slovakia social movements hastened the disintegration of Czechoslovakia and the achievement of Slovakia independence.

Keywords: social movements, transition processes, Communist parties, political and economic crisis, democratic transformation, independence.

Надійшла до редколегії: 14.12.2013 р.

УДК 32.019.5

Л. І. Марфобудінова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ПОЛІТИКИ: НЕФОРМАЛІЗОВАНА СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ

В статті розглянуті неформальні методи впливу процесу політичної комунікації. Автором запропоновано до розгляду такі методи впливу як чутки, гумор (карикатура, анекдот) у політичній сфері.

Ключові слова: неформальні методи впливу, політична комунікація, чутки, гумор, анекдот, карикатура.

Інформаційне поле політики поряд із формалізованими інституційними каналами масової комунікації містить у собі так звану неформалізовану комунікацію. До неформальної комунікації ми відносимо ту інформацію, яка не контролюється ззовні формальними структурами. Однак слід зазначити, що останні дослідження неформальної комунікації частково вказують на її стихійний характер, більше того, у певному сенсі цей вид комунікації може бути скерований у «правильному» напрямі. Неформальна комунікація є дієвим інструментом впливу на масову свідомість та поведінку людей. Попри все вищесказане, слід зазначити, що різниця між формальною та неформальною комунікацією у тому, що на відміну від першої, наступна не піддається жорсткому контролю та важко передбачити наслідки її впливу на суспільство.

Серед багатьох видів комунікації особливе місце займає неформальна комунікація. Вона є важливим елементом політики. Неформальна комунікація загалом реалізується через чутки, політичний гумор, легенди, традиції, ритуали.

Одним із найпоширеніших каналів неформальної комунікації є політичні чутки. Звичайна чутка – це, перш за все, «тіньовий» світ, особливий ринок інформації, зазвичай інформація недостовірна, яка передається усно із вуст в уста, яка функціонує винятково у звуковій формі. Цінність чуток полягає у тому, що вони передають приховану, неофіційну інформацію. Оскільки інформація прихована, вона представляє собою особливий інтерес для суспільства.

Чутки за своєю природою належать до усної комунікації. Механізм розповсюдження чуток пов'язаний із фактором міжособистісного спілкування. Природа чуток пов'язана із тим, що вони виникають за повної або ж часткової

відсутності достовірної інформації. З точки зору А. С. Мельничука чутки – це сукупність повідомлень, котрі мають неофіційний характер (вони не мають «санкцій» або підтверджень від уповноважених організованих структур); ці повідомлення передаються у ході неформальної міжособистісної взаємодії «із вуст в уста», постійно розширюючи коло свого впливу [2].

Ще однією точкою зору на природу чуток є думка російських учених, які вбачають у чутках перший крок до стратифікації суспільства. Справа в тому, що в буденній свідомості світ розділений на «своїх» та «чужих», де останні стоять вище за попередніх у соціальній ієрархії [3].

Н. Смелзер пов'язує чутки із колективною поведінкою, частіше за все, стихійною і неорганізованою, наприклад, натовп (відносно велика група людей, які знаходяться у безпосередньому контакті один із одним). При цьому, чутки є найрозповсюдженішим засобом комунікації. Чутки надають значення ситуації, яку не розуміють і допомагають підготуватися до дій [4].

Можна зазначити, що чутки мають як мінімум два трактування, по-перше, чутка це конкретне повідомлення, яке передається від однієї людини до іншої, достовірність цього повідомлення, як правило не встановлена. У подальшому правильність чутки може бути або ж підтверджена, або спростована. З іншого боку, чутка це особливий різновид комунікації, особливість якої заключається у її неформальній природі. За допомогою такого виду комунікації люди намагаються інтерпретувати та знайти розумне пояснення ситуації, сенс якої до кінця не зрозумілий. Чутки виконують низку функцій, як позитивних, так і негативних. До позитивних функцій відносять задоволення потреб у безпеці, спілкуванні, визнанні, розвазі та відпочинку, а також самореалізації та повазі, яка дозволяє завоювати увагу як джерела «секретної» інформації. По-друге, чутки виконують функцію інтеграції, об'єднуючи тих, хто знає «особливу», «секретну» інформацію. По-третє, слід вказати на психологічну функцію чуток, яка виражається у емоційному розвантаженні. По-четверте, за допомогою чуток відбувається контроль за загрозливими змінами реальності, ці зміни ще не почали відбуватись, а чутки про них вже розповсюджуються між людьми. Коли люди передають один одному чутки, вони психологічно готують себе до певних змін. Тому найбільший вплив та розповсюдження чутки мають під час криз та соціальних трансформацій.

Однак, в основному, чутки мають негативні наслідки, вони спотворюють інформацію, провокують панічний настрій, тривогу, апатію.

На думку С. А. Федорової [5] чутки, як і інші види неформальної комунікації, виконують функцію компрометації конкретної особистості або ж цілої організації. Компромат як соціальний феномен має достатньо складну структуру. У зв'язку із цим чутки можуть бути достатньо дієвим та ефективним засобом конкурентної боротьби, причому конкуренція відбувається не тільки із зовнішніми суперниками, а й внутрішніми опонентами.

З приводу управління чутками, прийнято вважати, що шанси на широке розповсюдження мають ті чутки котрі актуальні для аудиторії, тому чутки політичного характеру, це достатньо дієвий інструмент політичного маніпулювання.

Ефективне управління чутками передбачає знання про можливе спрямування і трансформацію в процесі розповсюдження. Механізми передачі чуток можуть бути різними. Наприклад В. В. Латинов [6] виділяє три етапи процесів, такі як згладжування, загострення, уподібнення.

Стосовно згладжування, на цьому етапі інформація стає коротшою за рахунок зникнення певних деталей, котрі для даної аудиторії є несуттєвими. Відносно наступної стадії – загострення, при цьому навпаки, відбувається загострення уваги саме на деталях. І при уподібненні відбувається наближення інформації чутки до психологічних, етнічних, культурних особливостей аудиторії.

В цілому аналіз дослідження проблеми чуток виявив лише найбільш загальні механізми, котрі описують функціонування чуток.

Дещо подібну функцію виконує політичний гумор, який включає у себе анекдоти, карикатури і т. ін. (на політичну тему). Сутністю політичного гумору є розкриття

протиріч, подвійних стандартів у політиці, демонстрація абсурдності ситуації, незадоволеність політичною ситуацією у країні, котра виражається у гумористичній формі, це дозволяє зняти напруження і відчувати свою перевагу над ситуацією або політиками.

Більшість західних дослідників виділяють три групи підходів до вивчення політичного гумору: теорія переваги, теорія невідповідності, теорія полегшення.

Згідно першої теорії, джерело задоволення від сміху у почутті особистісної переваги, яка проявляється в результаті порівняння себе з іншими, їх недоліками та слугує зміцненню позитивної думки про себе.

У даному випадку сміх – обов'язково сміх над кимось, з позиції переваги.

На захист своєї думки прихильники цієї теорії вказують, що сміх першочергово був оголенням зубів, це означало виклик або загрозу ворогу [7].

Згідно теорії невідповідності за твердженням Дедова [8], людині стає смішно тоді, коли є конгруентність, яка виходить від більшого до меншого, тобто, коли ми раптово виявляємо, об'єкти які нас оточують не співпадають з нашими поглядами про них. Гумор є сприйняттям невідповідності в ігровому контексті, котре може супроводжуватися посмішкою чи сміхом. Під невідповідністю розуміється явище одночасної чи майже одночасної появи непоєднаних елементів.

Однак, невідповідність є необхідною, однак не достатньою умовою виникнення гумору і потребує додаткових елементів. Наступним процесом переоцінка ситуації в цілому. Вслід за початковою фазою протиріч між тим, із чим зіткнувся суб'єкт і його індивідуальними очікуваннями, наступає наступна фаза «вирішення невідповідності», у якій два, спочатку не сумісних елемента, приходять до згоди. Цей процес передбачає знаходження пояснення для невідповідності: знаходження певного виправдання для одночасно існування несумісних елементів або ж знаходження нового смислу їх поєднання.

Передбачається, що невідповідні один одному стимули сприймаються як гумористичні тільки тоді, коли узгоджуються з попереднім досвідом, тобто не змінюють когнітивну структуру індивіда.

Доцільно у даному контексті розглянути «теорію гумору» Томаса Вітча, він характеризує гумор як «емоційну абсурдність» [9] та називає дві «необхідні і сумісно достатні» умови його виникнення. По-перше, суб'єкт сприймає ситуацію як порушення «суб'єктивного морального принципу», бачення ситуації такої, якою вона повинна бути. По-друге, ситуація при цьому одночасно сприймається як нормальна. Тобто, гумор виникає із певного протиріччя у сприйнятті суб'єкта.

Сміх за своєю природою явище фізіологічне. А гумор – соціальне. Це, звичайно, не означає, що гумор не може сприйматись однією людиною, просто у групі його дія посилюється. Вітч пише про те, що вірогідність появи гумору більше тоді, коли ситуація, що описується релевантна досвіду суб'єкта або ж якщо рівень його розумового розвитку дозволяє йому відносно швидко її розшифрувати.

Ще однією теорією є «теорія полегшення», прибічником цієї теорії є Зігмунд Фрейд, котрий є автором книги «Дотепність та її відношення до несвідомого», згідно цієї роботи гумор виконує функцію економії та способу вираження сексуальних та агресивних спонукань та розглядає його як захисний механізм найвищого рівня.

Сутність гумору, згідно з цим підходом, проявляється у раптовому розширенні напруженого очікування чогось, за рахунок усунення перепон на шляху реалізації сексуальних, агресивних та інших тенденцій, які зазвичай засуджуються суспільством. Почуття гумору дозволяє побачити смішний бік неприємного явища перетворюючи біль та гнів в посмішку та сміх (почуття гумору це економія почуттів).

Прийнято вважати, що гумор є засобом отримання задоволення, незважаючи на заборони.

Таким чином, гумор пригнічує розвиток афекту, займаючи його місце.

Вивчення політичного гумору показує специфічні особливості взаємодії владних структур і народу. Прийнято вважати, що сміх та гумор занижують цінності, які склалися у суспільстві, допомагаючи, таким чином, окремій людині підійнятися над особистою обмеженістю. При цьому, передбачається можливість масової соціальної

дії, де відбувається переосмислення «я» і «не я» для організації масового спілкування. Гумор використовується для підтримання кордонів групи, підкреслюючи соціальну дистанцію членів однієї групи від членів іншої. Коли людина переживає почуття незадоволення політичною сферою життя, гумор допомагає зняти напруження, відчуті перевагу над політиками.

Доречно, у даному контексті, розглянути основні функції гумору. З точки зору Т. В. Іванової, гумор може бути зброєю, засобом передачі інформації; вихователем, котрий намагається донести сприймаючому суб'єкту «вічні цінності», моральні норми; це своєрідний щит, за яким можна приховати своє ставлення, думку, коли це необхідно. Усі ці, викликані гумором, стани можуть супроводжуватися різними варіантами сміху, і як наслідок, сприяти зміні поведінки особистості [10].

Загалом, гумор є проявом масової свідомості. На будь-які події у суспільному житті, якщо вони важливі для певної групи людей, народ відповідає жартом, враховуючи це ми можемо поділити гумор на актуальний (з'являється після якоїсь події, і з часом втрачає свою актуальність) і позачасовий (відображає якісь глибші співвідношення).

Гумор називають одним з найбільш ефективних механізмів пристосування до зовнішніх і внутрішніх обмежень. Якщо немає можливості вплинути на ситуацію, можна хоча б над нею посміятися і тим самим зняти напругу.

Якщо ж звернутися до позачасового гумору, то тут мова піде про культурний досвід більш глибоких феноменів масової свідомості.

Гумор, вихоплюючи глибинні суперечності, може стати позачасовим, якщо вони дійсно відображають невід'ємні, властиві людській природі або країні, або відносинам країн, або будь-який інший стороні політичної сфери якості. Гумор висловлює стереотипи, уявлення націй одна про одну. Ці процеси пов'язані із політичною соціалізацією.

Різниця гумору в демократичних і авторитарних режимах полягає в тому, що в перших гумор може бути конкретний, він сміливо переходить на особистості, а у других – він завжди абстрактний.

Тепер детальніше розглянемо типи політичного гумору.

Політичний анекдот. За твердженням А. С. Архипової, гумористичний ефект політичного анекдоту досягається завдяки тому, що раптово пересікаються два незалежні контексти в точці бісоціалізації. Бісоціалізація – ситуація, де у свідомості людини, що сприймає ситуацію перетинаються два незалежні, але логічно виправдані контексти [11]. Виникає когнітивний дисонанс, котрий компенсується сміхом.

Політичні плакати та карикатури. Першим, хто виявив, що карикатура може бути знаряддям політики був Джордж Тауншенд. Найсильніша школа політичної карикатури сформувалась у Великобританії. Уже в середині XVIII ст. тут виникала національна школа карикатури, яка продовжувала розвиватись і у XIX ст., викликаючи інтерес таких країн як Франція та Німеччина. Причиною ж розквіту політичної карикатури у Великобританії є активність середнього класу, котра знаходилась у опозиції до уряду.

Згідно з дослідженням У. Уернер [12], в карикатурах використовуються три основних джерела сюжетів і символів: 1) життєві ситуації; 2) сучасна популярна культура: кінофільми, телешоу, спортивні події тощо; 3) історичні події та персонажі.

На думку А. В. Дмитрієва дієвим інструментом формування суспільної думки є такі властивості [13]:

- по-перше, карикатура присвячена актуальній темі, що вважалася важливою, наприклад виборча кампанія, питання війни і миру, життя і смерті, корупції тощо.

- по-друге, карикатура використовує феномен перебільшеної схожості деяких відомих осіб на тварин і т. п. Крім цього вона може використовувати або створювати символи, відомі всім читачам: голуб як символ миру, зірка або орел – символ державності.

- по-третє, карикатурист викладає свою точку зору або точку зору видання, яке публікує карикатуру, яка, як правило, спрямована проти влади, їх політики, і

зображуваний, об'єкт критики, представляється в явно перебільшеному вигляді.

- по-четверте, через використання візуального каналу впливу або критично націленого на окрему важливу тему символу політична карикатура стає дієвим засобом формування громадської думки. Її апеляції до емоцій важко протистояти.

- по-п'яте, політична карикатура, незважаючи на її загостреність, обов'язково включає в себе і натяк на серйозні конструктивні теми. Одночасно карикатура ніби інтерпретує поняття, цифри і події, допомагаючи доповнити прийняті новини.

Він також наводить відомості про дослідження ефекту карикатур у передових статтях не гумористичного характеру [14]:

- Карикатури, супроводжені статтею, частіше змінюють думку, ніж тільки карикатури;

- Стаття, протиставляється карикатурі, призводить до реверсії, в той час, як стаття, яка підтверджує аргумент карикатури, призводить до конверсії;

- Для ефективності зміни найбільш вдалим є поєднання статті та карикатури, даних разом, спочатку карикатура, потім стаття, і, нарешті, спочатку стаття, потім карикатура;

- Коли в карикатурі і статті наводяться однакові аргументи, досягається набагато більший ефект, ніж при різних аргументах.

Таким чином, ми приходимо до висновку, що неформальні типи політичних комунікацій мають значний вплив на сприйняття та інтерпретацію фактів. З їх допомогою можливо маніпулювати масовою свідомістю.

Бібліографічні посилання:

1. Мельничук А. С. Роль слухов в формировании корпоративной культуры компании: Можно ли управлять слухами, кто и как это должен делать / А. С. Мельничук // Офис файл. – 2008. – № 110.
2. Дубин П. И. Слухи как социально-психологический феномен / П. И. Дубин, А. В. Толстых // Вопросы психологии. – 1993. – № 3.
3. Смелзер Н. Социология / Н. Смелзер. – М. : 1994.
4. Федорова С. А. Компрометирующие материалы как средство политической борьбы : автореф. дис. / С. А. Федорова, Саратов – 2009.
5. Латынов В. В. Слухи: социальные функции и условия появления / В. В. Латынов // Социс. – 1995. – № 1.
6. Ludovici A. The Secret of Laughter / цит. по: Moreall J. Taking Laughter Seriously. – NY : State University of New York Press, 1983 – p. 6.
7. Дедов Н. П. Диагностирующая и регулирующая роль юмора в экстремальных условиях. Диагностирующая и регулирующая роль юмора в экстремальных условиях : дис. / Н. П. Дедов. – М. : 2000. – с. 36.
8. Veatch. Theory of Humor, глава «Humor is Affective Absurdity» [Electronic recourse] / Veatch, C. A Thomas. – Access mode : <http://www.tomveatch.com/else/humor/paper/node2.html>
9. Иванова Т. В. Юмор – это серьезно! [Электронный ресурс] / Т. В. Иванова – Режим доступа : <http://psy.samara.ru/content.asp?&rid=69&id=204>
10. Архипова А. С. Анекдот и его прототип: генезис текста и формирование жанра. : автореф. дис. [Электронный ресурс] / А. С. Архипова // РГГУ, М. : 2003. – с. 4. – Режим доступа : <http://www.ruthenia.ru/folklore/arhipova6.htm>
11. Werner W. On Political Cartoons and Social Studies Textbooks: Visual Analogies, Intertextuality, and Cultural Memory [Electronic resource] / W. Werner // Canadian Social Studies, Winter, – Volume 38, – Number 2, – 2004. – Access mode : http://www.quasar.ualberta.ca/css/Css_38_2/ARpolitical_cartoons_ss_textbooks.htm
12. Дмитриев А. В. Социология юмора: Очерки [Электронный ресурс] / А. В. Дмитриев. – М. : 1996. – Режим доступа : <http://www.auditorium.ru/books/4212/ch9.pdf>
13. Дмитриев А. В. Социология политического юмора: Очерки / А. В. Дмитриев – М.: РОССПЭН, 1998 – с. 78

Марфобудинова Л. И. Коммуникационное пространство политики: неформализованная составляющая информационных потоков

В статье рассматриваются неформальные методы влияния в процессе политической коммуникации. Автором предложены следующие методы влияния: слухи, юмор (карикатура, анекдот) в политической сфере.

Ключевые слова: неформальные методы влияния, политическая коммуникация, слухи, анекдот, карикатура.

Marfobudinova L. Communication policy space: formalized component of information flows

The article examines the impact of informal methods in the process of political communication. The author offers the following methods of influence: rumors, humor (a caricature, anecdote) in the political sphere.

Information policy field next to the formalized institutional channels of mass communication includes the so-called informal communication. Informal communication we include information that is not controlled from outside the formal structures. However, it should be noted that recent studies indicate informal communication part of its spontaneous, moreover, in a sense, this type of communication can be managed in the «right» direction. Informal communication is an effective tool for influencing the public consciousness and behavior. Despite all the above, it should be noted that the difference between formal and informal communication that unlike the first, the next is not subject to strict control and difficult to predict the consequences of its impact on society.

Informal types of political communication have a significant impact on the perception and interpretation of facts. Using them may manipulate mass consciousness.

Keywords: informal methods of influence, political communication, rumors, anecdote, caricature.

Надійшла до редколегії: 14.12.2013 р.

УДК 329 : 331.105.44

О. Л. Тупиця

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФСПІЛОК В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ІНСТИТУЦІЙНА ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ДЕТЕРМІНАНТИ

Стаття вивчає ключові проблемні блоки, які зумовлюють логіку політологічного дослідження сучасних профспілок: стану профспілок як політичних інститутів та детермінації їх дій у контексті впливу соціально-економічної ситуації. Дається аналіз пріоритетності дослідження окремих аспектів представництва професійного руху на політичній арені

Ключові слова: профспілки, політична система, політичний статус, партійна система, демократичне суспільство

Сучасні профспілки в ситуації політичної конкуренції можуть виступати суб'єктами політичних дій, оскільки їхні вимоги під час суспільно-політичних акцій (наприклад, страйків) ґрунтуються на реальних інтересах і потребах, які поділяються всім значною частиною суспільства. Таким чином, політичні дії профспілок мають обґрунтування на основі представництва інтересів громадськості в умовах демократії. Разом з тим, найбільш бажаним варіантом оптимізації політичного статусу профспілок виступає їх інтеграція до нового якісного стану української політики, в якій провідну роль будуть відігравати публічні дискусії.

Враховуючи вищенаведене, необхідно оцінити цілеспрямовані дії з повноцінної інтеграції профспілок у політичний процес. Вихідним пунктом участі профспілок в політичних подіях має стати програмне та ідеологічне перевизначення їх політичного статусу. Цей статус на в умовах сучасної України має трансформуватися з пострадянського на такий, що є притаманним демократичному суспільству.

Серед останніх публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми та на які спирається автор, провідне місце посідають роботи Н.Подшибякіної [3], О.Порфімовича [5], В.Ф.Цвяха [8], а також колективна монографія Інституту політичних та етнонаціональних досліджень за редакцією Ф. Рудича [4]. В них, відповідно, встановлені основні напрями тлумачення профспілок як соціальних інститутів [3], визначені роль та місце профспілок у теоретичному обґрунтуванні соціального партнерства [5], здійснено всебічний аналіз підходів до вивчення позиції профспілок у громадянському суспільстві [8], обґрунтовано розширення участі громадських об'єднань сучасної України у політичному процесі як провідну тенденцію розвитку вітчизняної політичної системи [4]. Проте, розробка політичної ролі профспілок у сучасному суспільстві є далекою від вичерпної, що зумовлює потребу в окремих розвідках з цієї проблеми.

Основний зміст статті

Статус профспілок у політичній системі визначається такими чинниками: по-